

Streszczenie pracy doktorskiej mgr Katarzyny Grotkowskiej
pt.: „Uzasadnienie aksjologiczne regulacji paternalistycznych
we współczesnym prawie polskim”

Słowo „paternalizm” pochodzi z łacińskiego słowa „pater” („ojciec”) i oznacza traktowanie kogoś tak, jak są traktowane dzieci przez ojca. O paternalizmie można mówić w odniesieniu do każdej relacji, w której jeden podmiot ogranicza wolność drugiego podmiotu w celu uchronienia go od wyrządzenia sobie samemu krzywdy. Stąd też, niemal w każdej dziedzinie życia, w której zachodzą relacje pomiędzy podmiotami można mówić o paternalizmie np. w medycynie, ekonomii, stosunkach międzynarodowych, czy zarządzaniu przedsiębiorstwem. Dla mnie najbardziej interesujący jest paternalizm prawa, czyli sytuacja, w której ustawodawca wie lepiej co jest dobre dla obywateli.

Paternalizm, z uwagi na to, że jest rodzajem ingerencji w wolność osoby¹, nie cieszy się dobrą sławą² niemniej jednak nikt – oprócz może skrajnych liberałów – nie postuluje całkowitej rezygnacji z paternalizmu w prawie³. Jako przykłady paternalizmu w literaturze podaje się m. in. zakaz posiadania narkotyków, ograniczenia dotyczące hazardu, obowiązek jazdy z zapiętymi pasami, obowiązek jazdy w kasku, obowiązkowe ubezpieczenia społeczne, ograniczenia dotyczące alkoholu, minimalną płacę.

C. Coons i M. Weber uważają, że w dyskusji na temat paternalizmu nie szuka się już odpowiedzi na pytanie czy paternalizm jest problematyczny, ale na ile taki jest⁴. W całym spektrum paternalizmu można wskazać przypadki mniej problematyczne – np. obowiązek szkolny i bardziej problematyczne np. stosowanie paternalizmu wobec osób dorosłych. Przedmiotem zainteresowania w niniejszej pracy jest wyłącznie ta druga kategoria.

¹ D. VanDeVeer, *Paternalistic Intervention. The Moral Bounds of Benevolence*, Princeton University Press 1986, s. 22; J. Murphy, *Incompetence and Paternalism*, ARSP vol. 60 (1974), s. 465; T. Pietrzykowski, *Etyczne problemy prawa*, Katowice 2005, s. 116, D. Groll, *Paternalism, Respect, and the Will*, Ethics vol. 122 July 2012, nr 4, s. 695, J. Feinberg, *Legal Paternalism*, Canadian Journal of Philosophy vol. 1 nr 1(1971), s. 105.

² Paternalism is seen as illiberal, coercive, arrogant and patronising; it is thought to destroy autonomy and freedom, to display a lack of respect for people, and to violate sacred consumer sovereignty. A paternalistic government policy is beyond the pale, out of the reach of the logical discourse provided by rigorous economic analysis” P. Burrows, *Patronising Paternalism*, Oxford Economic Papers 45 (1993) s. 542.

³ T. Pietrzykowski, *Etyczne problemy prawa*, Katowice 2005, s. 126, D. Gruszewska, *Ochrona dobra prawnego na przedpolu jego naruszenia. Analiza karnistyczna*, Warszawa 2012, s. 197.

⁴ C. Coons, M. Weber, Introduction: *Paternalism – Issues and trend* [w:] C. Coons, M. Weber (red.), *Paternalism. Theory and Practice*, Cambridge 2013, s. 2.

Paternalizm prawa jak dotąd nie był przedmiotem kompleksowych badań w polskiej literaturze⁵. Kwestia rozstrzygnięcia o tym co decyduje że dana instytucja jest paternalistyczna, również nie była do tej pory przedmiotem analizy. Pewne regulacje zostały zakwalifikowane jako paternalistyczne (przy czym nikt nie tłumaczył dlaczego uznał daną regulację za paternalistyczną) np. ograniczenia dotyczące hazardu, obowiązek szczepienia dzieci, zakaz posiadania narkotyków itd. Przedmiotem analizy, bardzo wnikliwej, było to, czy paternalizm w ogólności jako ingerencję w wolność da się uzasadnić. Opracowano kilka modeli takich uzasadnień (C. Lanuza, J. Kleinig, J. Feinberg, D. VandeVeer) z których najistotniejsze to teoria ochrony interesów, teoria zgody (przeszłej lub przyszłej) i teoria ochrony autonomii (czy też integralności). Nie badano sposobu funkcjonowania danej instytucji ani nie weryfikowano argumentacji aksjologicznej przemawiającej na rzecz ustanowienia takiej a nie innej regulacji.

Niektórzy autorzy – C. Sunstein i R. Thaler – postrzegają paternalizm niejako w oderwaniu od negatywnych konotacji związanych z ingerencją w wolność. Według wymienionych autorów paternalizm jest narzędziem służącym do ukierunkowywania wyborów dokonywanych przez ludzi. Z tego względu, traktują paternalizm jako uzasadniony, gdyż służy dobremu celowi – ułatwianiu ludziom podejmowania decyzji. Ustalenie w jaki sposób ustawodawca ułatwia lub utrudnia dokonanie pewnych wyborów pozwoli na weryfikację adekwatności przedsięwziętych środków do osiągniętych celów.

Główne problemy podejmowane w niniejszej pracy ogniskują się wokół dwóch tematów, pierwszym z nich jest pojęcie paternalizmu i jego status metodologiczny. W literaturze funkcjonuje wiele definicji paternalizmu, dlatego konieczne jest opracowanie pojęcia, które stanowiłoby użyteczne narzędzie do dalszych analiz. W zakresie statusu metodologicznego pojęcia paternalizmu prawa, celowa jest weryfikacja, czy definicja o charakterze klasyfikującym jest wystarczająca do opisu całego spektrum różnorodnych instytucji o charakterze paternalistycznym. Drugi problem poruszany w niniejszej pracy dotyczy analizy jakościowej argumentów uzasadniających wybrane instytucje paternalistyczne oraz ustalenie w którym momencie procesu decyzyjnego osoby następuje interwencja paternalistyczna. Powyżej określonym celom opowiada przyjęta systematyka pracy.

Rozdział pierwszy dotyczy pojęcia paternalizmu w ujęciu myśli liberalnej. Rozdział ma charakter deskryptywny, jego celem jest zebranie i usystematyzowanie funkcjonujących

⁵ W anglosaskiej literaturze główny nacisk położono na konstruowanie modeli uzasadnienia paternalizmu jako takiego, do najważniejszych należą: teoria ochrony interesów, teoria zgody (przeszłej lub przyszłej) i teoria ochrony autonomii (czy też integralności). Zob. D. VanDeVeer, *Paternalistic Intervention*, Princeton 1986, s. 96 – 102, C. Lanuza, *The Justification of Paternalism*, *Rechtstheorie* 30 (1999) s. 437 – 445, D. VanDeVeer, *Paternalistic Intervention*, Princeton 1986, s. 45-92.

w literaturze definicji pojęcia paternalizmu prawa. Wynikiem rozważań przeprowadzonych w rozdziale pierwszym jest konstrukcja definicji paternalizmu prawa jako pojęcia klasyfikującego, które ma służyć jako narzędzie do badania paternalizmu a w szczególności do ustalenia, czy binarne traktowanie instytucji jako paternalistycznych lub pozbawionych tej cechy jest adekwatne do całego spektrum instytucji paternalistycznych.

Rozdział drugi i trzeci zawiera analizę uzasadnienia paternalizmu z perspektywy społecznej nauki Kościoła Katolickiego oraz z perspektywy myśli lewicowej. Nie ulega wątpliwości, że paternalizm jest rozpatrywany jako „problem” wyłącznie przez liberałów, niemniej jednak wartościowe jest także omówienie sposobu uzasadnienia instytucji paternalistycznych z innych perspektyw niż liberalna. Argumenty podnoszone np. w społecznej nauce Kościoła Katolickiego w zakresie ochrony „prawdziwej wolności” w nieco zmienionej formie są przedmiotem rozważań także wśród liberałów.

Przedmiotem rozważań rozdziału czwartego, piątego i szóstego jest analiza następujących instytucji: obowiązkowych ubezpieczeń społecznych, ograniczeń dotyczących hazardu, alkoholu, jazdy z zapiętymi pasami, jazdy w kasku, posiadania narkotyków, reklam tytoniu, alkoholu i hazardu. Celem analizy jest nie tyle ustalenie, że dane instytucje są paternalistyczne, ale na ile takimi są. Przede wszystkim interesuje mnie argumentacja uzasadnienia paternalistycznego, a także to, czy z dostępnych źródeł można jasno odczytać paternalistyczne uzasadnienie.

Rozważania przeprowadzone w rozdziałach IV – VI pozwalają na wyodrębnienie dwóch typów uzasadnień: wartościującego oraz utylitarnego.

Rozdział siódmy zawiera charakterystykę wyodrębnionych typów uzasadnień oraz analizę architektury wyboru zastosowaną przez ustawodawcę w ramach omawianych instytucji paternalistycznych (pojęcie, jego rozumienie przejęłam za C. Sunsteinem). Posługiwanie się paternalizmem przez ustawodawcę kształtuje warunki w których społeczeństwo dokonuje wyboru, dlatego też uznałam za słuszne zaprezentowanie zależności pomiędzy rodzajem środków ingerujących w wolność, a celem, któremu ma ta ingerencja służyć. Zwieńczeniem rozdziału jest analiza pojęcia paternalizmu prawa jako pojęcia typologicznego wraz z przedstawieniem szeregu typologicznego instytucji paternalistycznych.

Pracę zakończy podsumowanie, w którym zostaną zawarte konkluzje w przedmiocie aksjologii stojącej za uzasadnieniem instytucji paternalistycznych oraz w przedmiocie stosowania paternalizmu jako narzędzia architektury wyboru.

Kotowice, 7 czerwca 2021r.
Katarzyna Grotkowska